

“АЛПОМИШ”НИНГ БИР КУЙЧИСИ

*М.Қаршибоева**ТКТИ Янгиер филиали- ўқитувчиси,**Д.Ш.Обидова**ГулДУ-2-курс магистри,**rasul.obidov@mail.ru*

Маълумки, меҳнат қуролларининг такомиллашуви ва моддий ишлаб чиқариш ҳажмининг ўсиши қадимги одамларнинг шаклланаётган уруғ-жамоа муҳитида ўзини шахс сифатида англаши ва тарихий жараённинг субъекти сифатидаги ўрнини тушуниб етишига олиб келди. Бунинг натижасида “янги” одамнинг тарихий хотираси миф эмас, афсона, ривоят ва бошқа эпик асарлар мазмунида акс этди. Мазкур ижодий босқич, бизнинг назаримизда, мифга мойил янги мазмун (нарратив) – унинг бир киши хотирасидаги ижроси (меморат) – унинг бир неча кишига маъқул тушиб, қайта ишланган, бойитилган шакли (фабулат) – омманинг номоддий бойлигига айланган шакли (оғзаки сюжет) ўрамида тадрижий равишда кечган. Жумладан, халқимиз эпик тафаккурининг илк муаззам ҳосиласи бўлган “Алпомиш” достонида ўзбек миллатининг 92 уруғидан бири бўлган Қўнғирот элининг Жийдали Бойсун тобини маълум ижтимоий ва маиший сабабга кўра иккига ажралиб кетиши ва кейинчалик яна бирлашиши жараёни гўзал сюжет ва образлар ёрдамида бадий тажассумини топган. Халқ ўтмишининг муайян босқичини поэтик тарзда муҳрлагани боис “Алпомиш” эпоси ижтимоий онг ва ижтимоий мафкура тараққиётини белгиловчи тарихий хотира ёдгорлиги бўлаолади. Миф мазмунидан фарқли равишда “Алпомиш” сингари қаҳрамонлик эпосларида халқнинг ижтимоий-эстетик ҳаёти (эпик социум) ўтмиш воқелигидан ажралиб турувчи эпик замон ва омманинг нурли келажак ҳақидаги орзулари (бадий-дидактик концепт) фонида берилади. Эътиборга лойиқ жиҳати шундаки, илк маротаба айнан қаҳрамонлик эпосида миллат тақдирига таъсир кўрсатган яқка қаҳрамон қиёфаси гавдалантирилади ва унинг конкрет эпик замон ва макон доирасидаги жасоратли ҳаракатида халқнинг орзу-умидларини бадий мужассам этади. Яна бир муҳим қонуният шундан иборатки, айтайлик, романик дostonларда конкрет эпик замон ва макон танланган бош қаҳрамон фаолияти билан биргаликда асардан асарга кўчиши мумкин (“Тўрўғли” туркумига кирувчи ўзбек халқ дostonларининг умумий мазмунини эсланг). Илк қаҳрамонлик эпосларида эса асло бундай эмас (“Манас”, “Китоби дадам Кўрқут” ёки “Бамси Байрак” дostonлари бадий тўқимасига назар солинг).

Маълумки, “Алпомиш” эпоси ўзбек, қозоқ, қорақалпоқ, бошқирд, татар, тожик ва бошқа халқлар орасида кенг ёйилган бўлиб, ўзига хос миллий версияларга

эгадир. Ўзбек версиясининг қирққа яқин вариантлари мавжуд бўлиб, улар орасида бадий жихатдан мукамал деб топилган ва нашр этилган олти вариант ичида Берди бахши Пиримқулов куйлаган дoston ҳам мавжуд. Ўзбекистоннинг “Қомус.инфо” онлайн энциклопедиясида унинг тўғрисида қуйидагича маълумот берилган: “**БЕРДИ БАХШИ** (Бердиёр Пиримқул ўғли) (?—?)—ўзбек халқдostonчиси. 19-а. нинг 2-ярми ва 20-а. нинг 30-й. ларида Тошкент вилояти Пискент тумани Эвалак қишлоғида яшаб ўтган. Ундан биргина «Алпомиш» дostonи 1926 й. да ёзиб олинган (Ўзбекистон ФА Адабиёт ин-тида сақланади). Бу дoston мазмуни ва сюжети йўналиши жихатидан бошқа вариантларга ўхшасада, бадий шакли жихатидан ишқийромантик дostonларга яқин туради. Дostonчи услубида чиройли тасвирлар ва лиризмга, халқ кўшиклари ва ўланлари шеърӣ безакларига, самимий юмор ва комизмга ўта мойиллик сезилиб туради. Бу ҳол ўтмишда Оҳангарон ва Пискент атрофларида ўзига хос дostonчилик мактаби бўлганлигини тасдиқлайди. (Ад.: Алпомиш [Сўз боши ва изоҳлар б-н нашрга тайёрловчи Т. Мирзаев], Т., 1969.)”

Ушбу мақолани ёзишдан мақсад Т.Мирзаевнинг Бердиёр Пиримқулов ҳақидаги фикларини такрорлаш бўлмай, илмий жамоатчилик диққатига бахши шахсиятига оид маълумотни етказишдир. Чунки бундай маълумот ўзбек дostonчилиги анъаналарига оид бошқа илмий манбаларда келтирилмаган. Бердиёр бахши Пиримқулов кўнғирот уруғининг эвалак тобинига мансуб оилада дунёга келган. Бердиёр бахши тахминан 1886-1887 йилларда ҳозирги Олмалик шахрининг 3/2 даҳаси ва “Ойдин” деҳқон бозори ёнидаги Эвалак қишлоғида камбағал пахтакор Пиримқул ота оиласида тўнғич фарзанд бўлиб дунёга келган. Ҳозир бу қишлоқнинг номи деярли айтилмайди (уни Оҳангарон дарёсининг ўнг соҳилидаги Оҳангарон-Гулистон трассаси ёнида, Ойбулоқ қишлоғининг ғарбий қисмида жойлашган Эвалак қишлоғи билан адаштирмаслик лозим). Бердиёр бахши яшаган пайтда қишлоғининг шимолий томонида Ёрдам ариғи ва Ёрдам маҳалласи, жанубий тарафида Бўка канали оқиб ўтган. Ундан жанубда Суйритепа, Тошқишлоқ, Кўрпасой ва Жалойир қишлоқлари бўлган. Ғарб томонда геологларнинг Қалмоққир ва Қорақиясойга қатнайдиған тош йўли, шарқ тарафда эса янги ташкил этилган Пискент туманининг пахта далалари бор эди. Пиримқул бобонинг Исор, Ҳамди исмли ўғиллари ва Бибисора исмли қизи ҳам бўлган. Бердиёр 14-15 ёшга тўлганида отаси вафот этади. У укалари ва синглисини боқишда онасига кўмак бериш учун аравакашлик қилади. Тўй ва бошқа тантанали йиғинларда дўмбирасини чалиб, “Алпомиш”, “Авазхон”, “Қундузой ва Юлдузой”, “Золим хон”, “Санжархон” сингари дostonларни, лапар ва ўланларни куйлайди ва совринларни олади. (Асқаров М. Бердиёр бахши Пиримқул ўғлини биласизми? -“Олмалик ҳақиқати” газ., 1991, 12 апрель, 2-бет.)

Бердиёр бахшининг пискентлик мухлисларидан бири бўлган шоир ва олим Абдулла Алавий ЎзССР Маориф комиссарлиги қошида ташкил этилган Ўзбекларни ўрганиш илмий кўмитасига хабар бериб, унинг ижросидаги асарларни 1925 йилдан бошлаб араб алифбосида қоғозга туширади. Жумладан, “Алпомиш” достони унинг томонидан 1926 йилда тўлиқ ёзиб олинади.

Бердиёр бахши Пиримкулов тахминан 43 ёшида ўпка шамоллашидан вафот этган. Олмалик шахрининг марказий кўчаларидан бири кўп йиллар мобайнида унинг номи билан атаб келинди.